

ИЗТЕЗАНИЕ – ИЗПОВЕД – ПСИХОАНАЛИЗА: РЕ/АКТУАЛИЗАЦИИ НА ДИСПОЗИТИВА

ВЛАСТ

ХРИСТО СТОИЦОВ

Разгръщането на процесите на глобализация в съвременния свят разкрива многопластността на взаимодействията между различни по своя характер сфери на човешката дейност. Струва ми се обаче, че в дебата около ролята и мястото на “глобалните потоци”¹ се акцентира най – вече върху ефектите, които те порождават в отделните социокултурни системи и/или върху сблъсъка между тях, и/или върху отношенията между съставляващите ги социални партньори. Тези ефекти ни се представят най – често като деструктивни фактори, променящи формите на обществена организация. Натрупването на факти и аргументи от подобен характер измества, обаче, на заден план темата за диспозитива власт.

Затова ми се иска да поставя акцент върху начините и моделите, по които властта се маскира, както и върху влиянието, което оказва върху социалните актьори. Можем да кажем, че в обществото съществуват сравнително устойчиви властови форми и модели, характеризиращи конкретната историческа епоха. Благодарение на тази им устойчивост бихме могли да реконструираме траекториите, по които те се изменят, респективно и областите от знание, които се мобилизират с оглед на тези им изменения. Тяхната времева актуалност, обаче, не винаги им позволява да играят водеща роля. Загубата на актуалност е тази, която задава посоката на промяна, определя степените на реконфигурацията и проектира нови пространства, в които спиралите на диспозитива се разгръщат. Изтеглянето на заден план на определени властови модели не ги прави по – малко траещи, а ни позволява да проследим процесът на рафиниране на упражняваната принуда. Този процес в се осъществява посредством механизми, които често остават невидими поради интензитета на взаимодействията, засягащи непознати до този момент нива на организация на социалната система. Именно те (механизмите) задават структуро –

---

¹ Федърстоун, М., Лаш, С., Робертсън, Р, 2004.

определящите параметри на социалното инженерство, очертавайки следващата стъпка в неговото развитие.

Става дума за различен ъгъл на изследване на специфични отношения в чиито център е поставен субектът – неговата роля и място в множество конфликтни ядра в обществото, както и промяната във всекидневното му поведение, извършваща се под влиянието на взаимодействията в тези конфликти. Интересува ме и начинът, по който тези взаимоотношения стават достатъчно устойчиви, за да формират отделни властови системи, които свързани помежду си представляват сложната рамка наречена власт.

Ето защо считам за възможно диспозитивът власт да се интерпретира в светлината на специфичите и дори антагонистични тенденции, характерни за съвременното общество. В този смисъл, прилагането на конкретни властови практики би създало едновременно предпоставки, както за задълбочаването на определени колизии в обществото, така и за тяхното туширане. Смятам, че при интерпретирането на проблема за властта в контекста на казаното по – горе, е особено удачно да се обърнем към идеите на **Мишел Фуко**.

В представяната тук интерпретация на диспозитива власт и съответстващите му измерения в съвременното общество, ще се опитам да отговоря на въпроса: *доколко*, изследвайки “физиката на субекта” и неговото всекидневно телесно и духовно поведение в обществото, респективно начина, по който протичат взаимодействията между отделните индивиди в определени властови системи, в една генеалогическа равнина е възможно да очертая някои траектории на диспозитива?

За да приведа конкретни аргументи в тази посока ще започна с анализ на вариациите на диспозитива власт – *изтезание-изповед-психоанализа*: 1. ще покажа конфигурациите им в модерното общество; 2. ще конструирам хипотезата, че в своето развитие, продължават *постоянно да екзистират* под определена форма, независимо дали губят своята актуалност или изчерпват съдържанието си; 3. ще покажа, че тези вариации макар да остават в сферата на дисциплинарните технологии вместо да водят до институционализиране и рационализиране на глобалните обществени отношения, обуславят тенденции на разпад на институционалните връзки в съвременните модели на власт. Т.е

преминавайки отвъд мисленето на Фуко, ще се опитам да проследя разгръщането на избраната от мен триада като вътрешна траектория на диспозитивна власт. Трябва да отбележа още, че изповедтта като тема при Мишел Фуко, отсъства, но ролята на свещеника/кюрето в наказателния ритуал е ясно показана, следователно разглеждането на изповедтта като част от този ритуал не е лишена от своите основания. Продължавайки изследването си в тази насока е необходимо да направим и още едно уточнение: макар психоанализата като практика да възниква през XIX век, а в центъра на изследванията на Фуко да стои психиатричната медицина, включването на психоанализата като елемент на диспозитивна се осъществява значително по – късно, което я превръща в един съвременен компонент на наказателните процедури.

Изборът на тези три компонента на диспозитивна власт не е случаен. Той е направен и с оглед хронологическото им разположение, значение и място в развитието на *западноевропейската цивилизация*, съответно с властовите модели, регулиращи обществените отношения в тези цивилизации. Сравнителната устойчивост на тези модели в отделните исторически периоди, както отбелязах по – горе, позволява да скицирам *хронологична матрица на власт*, в която компонентите на властта, съжителстват заедно, съподчиняват се или доминират един над друг в зависимост от своята времева актуалност.

В тази връзка е необходимо да подчертая генеалогичната методика, чрез която се проследява развитието на отношенията във и извън *триадата*: изтезание – изповед – психоанализа, които взети поотделно или заедно са част от външното *реципрочно* отношение *власт – знание*. В контекста на споменатата триада, полагането на тази междудиспозитивна релация ще способства за по-пълноценното изследване на властовите практики. Защото генеалогията, която Фуко използва като метод за изследването на дисциплинарните технологии на властта и тяхното влияние върху субекта, затворен в определени институционални структури и системи, а оттам и разпростирането им във всички сфери на модерното общество, не е парадоксална. Това, че загърбва проблема за модерното публично пространство, не означава, че трябва да бъде отхвърлена и методиката му на изследване, напротив.

Диспозитивът² представлява една особена съвкупност от и взаимодействие между дискурсивни и недискурсивни практики, където дискурсът е средството, което определя и променя структурата на значенията. Връзката между диспозитив и дискурс определя отношението и преплитането между власт и знание. Знанието е ценност доколкото се отнася именно към категорията, която е приоритет на разделянето – истината/отклонение. Това разделяне определя общата форма на волята за знание, която е непосредствено свързана с волята за истината (Градев, 1992: 12), доколкото връзката между волята за знание и волята за истина има същия характер като тази между власт и знание. По този начин волята за истината се изгражда върху една институционална база, защото именно дискурсите за истината за отклонението са в основата на *наказателния ритуал*. Това са дискурси, които имат свойството да определят количеството на страданието, да засягат правото на живот, те имат “институционалната сила да убиват” (Фуко, М., 2000: 19), респективно да упражняват *правото на суверена* да се разпорежда с осъдената телесност и изобщо със субекта. Правя допускането, че връзката власт – субект представлява своеобразна *адаптация*, основана на генеалогията на телесността в класическата епоха и впоследствие разпростряла се върху генеалогията на психичното отклонение. Логически адаптивната връзка в случая, е че всяко по – висше знание води до обогатяване на властта и съответните ѝ практики чрез интегрирането на новото *знание в себе си*. Така в исторически план се наблюдава едно своеобразно надграждане на един модел върху друг, надграждане произтичащо от и формиращо се чрез субекта и най-вече чрез измененията във всекидневното му поведение, които тази адаптация е продуцирала. Важното тук е, че това наслагване скрива онези елементи на властовите практики, които иначе субектът би поставил под въпрос. Така в

---

² Тази интерпретация на Жил Делюз ни показва ясно процесите, които се извършват в самата структура на диспозитива, съставена от множество елементи, всеки от които може да бъде видян като своего рода “диспозитив”. Това е и един от акцентите, които Фуко поставя върху тези компоненти на диспозитивната структура и той ги нарича “вторични диспозитиви”, защото всеки един от тях би могъл да се разгледа като такава хетерогенна система. В този смисъл се разкрива изключителното многообразие от “вторични диспозитиви” в теоритичните постановки Фуко – така например други диспозитиви могат да бъдат видяни в секса, езика, истината, удоволствието, и пр.).

процеса на адаптация власт – субект се разкрива стремежът на властта на нормата да създаде илюзорни представи³ у субекта⁴ за приемливост на произведените от нея властови механизми и техники, представяйки ги за единствените публично релевантни такива. Така наслояването на различните модели откроява *противоположните тенденции в публичното и дисциплинарното*. Страхът на самата власт от проявите на субекта в посока проблематизирането на едни или други властови практики, особено след бурното развитие на хуманитарните науки, я принуждава да се променя, реформира и да заменя упражняваните от нея практики с релевантни други. В случая допускам, че в периоди на преход най-отчетливо се наблюдава преминаване от дисциплинарното към публичното и обратно, при това не само преминаване, а и съвместното и относително независимо функциониране на “публичното” и “дисциплинарното” в отделни подсистеми в общата рамка на властта. От друга страна, вечният стремеж на властта да се маскира в приемливи за субекта форми посредством илюзорни представи, на свой ред предизвиква възпроизвеждане на властовия инструментариум на по-високо йерархично

³ Когато говорим за “илюзорни представи” имаме предвид възможните пресилени оценки за ролята на общественото мнение върху поведението на отделните индивиди, мислейки за това, доколкото, в публичното пространство, чрез нормата на властта, контролирайки единствено резултатите от дейността в територията на частния индивид, може успешно да изпълнява мисията си на “будно гражданско око”, т.е. доколко нормата в публичното пространство, бидейки приложима само ако е констатирано отклонение на индивида от нея, може да е **ефикасно**, респективно да е **достатъчно**, за да формира по такъв начин дисциплинираност у публичния индивид.

⁴ Определенията за “субекта”, се изграждат върху отношенията между правните, репресивните и прочие институционални системи на държавата, т.е. между държавата и частните индивиди, отношения под влиянието, на които индивида се превръща в субект. Т.е., индивидът, закрепен към определени властови системи. По такъв начин, формално, съществуването на субекта е детерминирано от наличието на власт, от която в частност той има потребност, защото е приел принудата и сам е станал нейн проводник. Мишел Фуко използва цялото богатство на френския език, което се заключава в понятието за субект и разиграва цялата гама от нюанси, които то носи: от една страна като *soumis, dependant (de), oblige (de)* – като зависим от друг човек, от друга страна като: *gouverne, inferieur* – гражданин (*sujets d’ une democratie, d’ une republique*; като тема или идея; като последовател на някаква идея или влияние. (“Le Petit Robert”, Monreal, Canada 1991, redaction dirigee par A. Rey et J. Rey – Debove, p.1884 – цитирано по Градев, В. Генеалогия на модерността, С.1992г.).

ниво, в което упражняването на властовите практики е значително по-шлифовано и рафинирано.

Очевидно е, че точно в тези *пребродни етапи* най-силно се проявяват тенденциите, които ме карат да се съмнявам във възможността да обоснова редица съвременни проекции на диспозитива власт в модерното общество чрез теоретичния конструкт на Фуко за дисциплинарното пространство. В частност имам предвид начинът, по който извежда генеалогията на телесността и психиката на субекта в затворени пространства, както и модела на повсеместно пренасяне и разпростиране на придобитите знания под формата на дисциплинарни технологии във всички сфери на обществения живот. Все пак подобна интерпретация не е лишена от смисъл като се има предвид интензивността на взаимодействията в съвременното общество, респективно на завихрянето на спиралите от власт – знание, които много често оставят непроследими или невидими.

Допирните точки, а не екстраполирането около изоморфизма между публичното и дисциплинарното пространство, може би е успешната формула за развиване на научни дискурси за изграждането на модерни властови модели на обществата в бъдеще. В този смисъл е допустимо мисленето, че във всеки един момент от развитието на обществото действат противоположни тенденции, а самите властови модели са формирани и се формират под тяхно влияние, и в този смисъл те не са нито изцяло дисциплинарни, нито изцяло публични.

Изтезанието: На първо място в анализа на изтезанието стои разграничаването между двете практики – изтезание и наказание, тъй като не всяко наказание е свързано, предшествано или последвано от някаква форма на изтезание. Освен това наказанието винаги е свързано с деяние, което властта на нормата е дефинирала, че подлежи на наказание. И още, че преди да е изконсумирано такава деяние, властта на нормата е била и е въплътена в публичното пространство, т.е. тя е власт първо, в публичното и след това такава в дисциплинарното. Изтезанието е неизменна част от *наказателния ритуал*.

Що се касае до дефинирането на изтезанието, самият Фуко, не ни предлага каквото и да е било чисто понятие за тази практика, а я разглежда преди всичко, като техника в рамките на определени институционални и правни модели. В

този смисъл понятието изтезание е представено единствено като *наказателно изтезание* – така самото изтезание като средство за овладяване на телесността, извън наказанието е само експериментална практика, но бидейки наказание, то вече се вписва в отношенията власт – субект (Фуко, М., 1998: 37). Тези три критерии, всъщност правят наказанието – изтезание, а начинът, по който се прилагат върху телесността на индивида, го превръща в основна дисциплинираща технология на властта като част от *наказателния ритуал*. Тъкмо, поради това, е необходимо да проследим трансформацията, която изтезанието претърпява в ритуалната практика, начините, пътищата и средствата, чрез които тази практика успява да мине отвъд границите на телесността и впоследствие да се впише в съвременните модели на властта.

На първо място, изтезанието не е просто израз на наказателна бруталност, а по-скоро то е пряк израз на властта в публичното пространство. Тук става въпрос за строго определена система от наказателни мерки, процедури и правила, която най – общо бихме могли да определим като *власт на нормата*. Важно, обаче, е да открием завършека на този процес на ритуализиране на наказателните процедури, с оглед на историческия преход, както и от гледна точка на постигането на кулминацията в упражняването на изтезанието като техника за тотално овладяване на телесността. В този смисъл изтезанието, включено в наказателната практика генерира особено знание за човешката телесност, което впоследствие се инкорпорира в рамките на медицинската наука като познание за човешкото тяло. Колкото и да ни се струва парадоксален такъв тип генеалогия, така изкрystalизира нов вид знание за анатомичните измерения на човека, което на свой ред продуцира нови значения и задава нови рамки на уменията за експериментиране върху човешката телесност. Предварително ще отбележа, че става дума за един особен вид телесност – специфичната телесност на престъпника, който отклонявайки се от нормата, се превръща в изключено от обществото тяло, “подложено” поради тази причина на ритуалите на наказателно-съдебната практика. От друга страна, еманацията на дисквалифицираното тяло, на свой ред, засилва реципрочните отношения между обекта на наказанието и функциите на властта на нормата в публичното пространство. Защото това знание веднъж проникнало в публичното

пространство и, разбира се, възприело се като средство за непосредствен контрол над всяка една телесност променя властта, включително и поведението на съответните ѝ институции. В случая се извършва едно връщане на преработеното от дисциплинарните технологии познание придобито в затворените дисциплинарни пространства, отново в публичното и инкорпорирането му в нормата.

Същевременно, по такъв начин функциите на *обществеността* биват демонстрирани като единствен източник на истината за престъпното деяние. Истината предполага наказателните процедури, които се превръщат в *представление* – представление за истината, което да служи за назидание на всеки, който си позволява да наруши нормата отново. Това е процесът на дублиране на наказанието. Подобни примери в наказателно – процесуалната практика се констатираат и наблюдават и до днес. Провинилият се член на обществото се наказва: първо от съдебния пристав, а след това и от публиката, която е неразделна част от представлението – наказателния ритуал. По особен начин публичността, освен като свидетел “на голата истина”, приема функцията на клеймител на противообщественото деяние на осъдения. Изобщо, целият процес на осъществяване властта на нормата показва ясно, че изтезанието представлява един особен генераторен механизъм – от него започват множество ритуали, голяма част от тях се инкорпорираат в развитието на исторически формираните се дискурси за човешката телесност, които пък на свой ред, се превръщат във вектори определящи посоката на развитие на нормата. Тъкмо тези особености на изтезанието и екзекуцията, като най-съществените части от наказателния ритуал, които при това, бидейки изключително цинични и демонстративно налагани в публичното пространство, практически стават причина за оттеглянето на публичността от наказанието и мъчението в началото на XIX век⁵.

Затворът -наказание: Продължавайки разсъжденията си в тази посока, логично стигаме до извода, че затворът е този, който поема функцията на наказателното изтезание, при което под влиянието на хуманитаристиката и задълбочаващите

---

⁵ Фуко, М. “Надзор и наказание” С.1998, с.48-49 и с. 55.

се процеси в производителните сили и производствените отношения, включително и поради измененията в количеството и качеството на населението “то е преминало от изкуство на нетърпимите усещания в система на отнетите права”(Фуко, М., 1993: 36). Затворът се превръща в наказание едва след като в самата обществена структура, свободата-времето се осъзнава като олицетворение на благо. По този начин, се реализира идеята, че наказанието – затворът отнема на субекта свободата – времето, а обществото се лишава от икономическата полезност на индивида. Все пак затворът, от всички дисциплинарни институции, успява да реализира в най-пълна степен паноптичната програма на Бентам. В този смисъл, осъществявайки надзора над голямата маса от белязани и изключени индивиди, концентрирани в рамките на затвора, се съзнава необходимостта от извършването на редица реформи, целящи преодоляването на принципното разминаване на случващото се в затвора, с оглед на дисциплинирането на тази маса, респективно на новото отношение на властовите практики спрямо субекта. Оказва се, че затворът не сменя от белязания-изключения антиобщественото му мислене и настроения. Нещо повече, те се мултиплицират посредством солидаризирането на затворниците, т.е. вместо да се осъществява индивидуална и индивидуализираща изолация, в него започват да се фабрикуват *групови* рецидиви. Така се появява идеята за сегментиране на това дисциплинарно пространство (затвора) и неговата дифузия в цялата обществена структура, но не в смисъла, който Фуко е вложил в този дискурс, а в контекста на “обратното” връщане на властта на нормата от затвореното пространство към властта на нормата в публичното, повлияна вече от хуманитарните науки, от знание за рецидива и методите за неговото контролиране. Това е процес, който продължава и понастоящем в съвременното общество чрез идеята за терапевтичност и превантивност – една от формите за сегментиране на пространството, в което субектът се възприема като предмет за изправление и нормализиране.

За това начева процес на деструкция на най-твърдите репресивни системи и заместването им от кабинети, удостоверяващи степента на “лудост” или “болесността” на “отклонилия се” субект, респективно възможността за неговото

нормализиране – поправка, с оглед запазването на икономическата му полезност.. Функционирането на затвора, като институция за превъзпитание, предполага определянето на степените на нормализация, съответно на отклоненията от нормата и възможните изменения в поведението на субекта, показващи готовността му да бъде върнат в обществото. В този смисъл се генерира един процес на постоянно описване и маркиране на всяко изменение в поведението на субекта.

Разпит -изтезание. С локализирането на субекта в затвора се поставят редица проблеми пред технологията на властта, които водят до постепенната трансформация на наказателното изтезание и затвора-наказание в разпит-изтезание. На преден план излизат ефектите на безкрайното описване, на нескончаемият разпит, без оглед на време и/или място на провеждане, доколкото той предоставя “блясъкът” на истината за степента на отклонението на субекта. По този начин елементите на надзора и контрола, чрез разпита експанзират в обществената структура, осъществявайки своята функция да разделят пространството, заемано от субектите в обществото. Т.е. наблюдава се едно триумфално завръщане на една изтезателна практика под друга форма, едно повсеместно класифициране на индивидите. При изследването на тази наказателна практика, защото тя, според мен, несъмнено е такава, следва да се мисли за нея именно като особен вид изтезание. Т.е да възприемем разпита като изтезание, респективно като едно продължение на самата наказателна практика в душевността на субекта, без непосредствено тя да се отразява върху телесността.

Всъщност, чрез процеса на отпадане на публичността от изтезателната практика се задвижва една цяла нова система, формираща се около *вътрепсихичните* измерения на субектността, доколкото именно душата на осъдения индивид е призована да изразява, възпроизвежда и генерира властовите механизми в рамките на правораздавателната система, но и извън нея. Разкрива се едно множество от техники за дублиране на изтезанието, формата, на което вече не се свързва с издевателства над тялото, а се конституира около психиката на субекта. Самата публичност придобива нови контури – тя се превръща в наказателна публичност, нещо което до голяма степен обуславя

формите на бъдещата институционализация на дисциплинарните технологии в условията на модерната правова държава. За това трябва да бъдат разкривани не толкова ефектите на оттегляне на публичността от изтезателните практики, а по-скоро да се търсят промените, които настъпват във функциите на публичността по отношение на наказателния процес.

С оглед на това е необходимо да се извърши диференциация в границите на тази наказателна публичност. От една страна, откриваме една аморфна и хаотична човешка маса, която възпроизвежда елементите на суверенната власт, а от друга – тя е строго схематизирана и институционализирана, припознавайки себе си като носител на това право. И още, до този момент, публичността не се мисли като съществена част от инструментариума на властта, а като изразител на волята на суверена. Едва с раждането на модерната държава, тя придобива институционални функции⁶.

В контекста на казаното, разглеждайки диспозитива–власт е необходимо да се отговори още на това, как са се структурирали самите властови институции в рамките на определени политически модели и в каква степен на взаимодействие са се ситуирали едни спрямо други по отношение на наказателния процес и изобщо на надзора. Факт е, че всеки политически модел на управление акцентира върху различни страни от наказателния ритуал. Така например: при абсолютната монархия е налице сливането на суверенната власт с наказателния и полицейския апарат, което се фокусира върху практиката на изтезанието; при модерната държава започва процес на диференциране на отделните власти – съдебна, законодателна и изпълнителна – на преден план излиза затворът – институция и практиката на разпита – изтезание; в постмодерната държава се наблюдава пълното диференциране на властите, включително и с появата на медиите, като форма на публична власт и надзорен коректив. Постепенно ударението пада върху разпита преди всичко като техника на наказателния ритуал, както в, така и извън съдебната система. Проявява се под формата на *изпити, тестове, интервюта, журналистически и прочие разследвания, дебати*

⁶ “Разбира се, някакво приложение, което да действа правотехнически, публичността получава едва с възникването на модерната държава и с отделената от тази държава сфера на гражданското общество,” Хабермас, Ю. “Структурни изменения на публичността” С.1995г. с.56.

и т.н., във всяко едно ниво на обществената структура. Така в наказателния ритуал се очертават и функциите на редица, привидно маргинално ситуирани около неговата същност институционални обекти и институционализирани роли, които съпътстват всички процедури, следвани в наказателните практики. Така се формира широк институционален кръг, който конструира значително по-широко поле за реализация на властовите техники.

В процеса на метаморфозата на изтезанието в разпит, при което вече отсъства употребата на телесна агресия, се осъществява смяната на парадигмата в наказателния ритуал. Констатирам едно функционално преобръщане на неговите механизми: докато в класическата епоха изтезанието и страданието, хронологически са разположени след разпита, то вече се наблюдава друг процес – замяна на телесната агресия с вербална – насочена към инициране на реакции в психичните пластове на индивида. Такова *преобръщане* не е лишено от своите дълбоки основания. Ако се върнем към разгледаните по-горе особености на наказателния ритуал ще открием още, че в него определено изкрystalизира и проблема за *вината пред обществото*. Тъкмо, чрез нейното проблематизиране се откроява поредно рафиниране на изтезателните практики в един процес на натрупване на *вина в разпита*. Става въпрос за акумулирало се в съдебно-наказателната практика ново познание за *душата* на човека и феномена на *съвестта*, около които започват да се концентрират наказателните механизми. Така съвестта (като вътрешен коректив) се превръща в основен обект на въздействие от страна на наказателните процедури – актът на постоянното наслявяване на обществена вина е основен инструмент в процеса на *дисквалифицирането* на субекта.

Изповед Изборът на изповедта като практика, инкорпорирана в границите на наказателния ритуал, се определя като една от фундаменталните характеристики на властта – процедурата на *принудителното признаване*. В рамките на модерната публичност *принудителното признаване* и *свободата на словото* се допълват, като особени механизми на властта. Изповедта е *искрено и пълно признаване* на греховете, което ярко контрастира на методите за изтръгването му в сферата на изтезанието. Всъщност това *искрено и пълно признаване* не е насочено единствено към греха, а изобщо към пълно признание

на всяко едно деяние. Ето защо свещеникът в наказателния ритуал е един от важните и необходими елементи, осигуряващи *церемониалността* на наказателната практика. Той става гарант за нормалността на вярата на осъдения, която предполага искреността на разкаянието. Респективно на степента на отклонението и възможността за спасение на душата, чрез *представянето* и *предоставянето* на това признание в публичното пространство.

Така изкристализират два типа дискурси, които по своята същност са различни. Всеки едни от тях генерира истината за престъплението и корените на греха; определя строгостта на наказанието, неговата продължителност и степента на не/нормалността на виновния. Разбира се, функцията на свещеника в наказателния процес не свършва до тук, тя по особен начин напътства и съпътства страданието на осъдения от самото начало – от следствието до резултатите от присъдата. Над всичко това застава моделът на себеотричане в очакването на прощката, който е ясно видим в акта на изстраждането на вината посредством телесността. Така негативната натовареност се смекчава в изповедалната традиция и преодолява крайната форма на отхвърляне, която се налага от правораздавателната система. Разбира се, субектът остава белязан от вината на извършеното престъпление, но образът му вече не е крайно наситен от негативните значения. В последното си социално действие в така наречената ешафодната реч той едновременно се откъсва и завръща. Парадоксално изглежда тезата, че по такъв начин индивидуализираната телесност се завръща пречистена в обществото, но изповедта е тази, която предоставя възможността за това емблематично по своя вид “възкръсване”. В този смисъл изповедалната практика се замества с феномена на публичното признаване/разкаяние като не само запазва, но и разширява функциите и ролята си. Трябва да се отбележи още, че изповедта е онзи елемент, който поставя най-остро проблема за *сексуалността*, *обвързвайки* го с *желанието* и *удоволствието*, проблематизирани от психоаналитичния дискурс. С проблематизирането на тази особеност на телесността, започва формирането на новата вълна на християнизация в обществената структура, доколкото тя е концентрирана в сферата на интимността и принудата – *семейството*. Колкото и

парадоксално да звучи, *изчерпателната изповед* се превръща в първата техника, която продуцира дискурси върху сексуалната практика и постулира степените на нейната *нормалност*. Така посредством паралелизирането и коекзистирането на религиозния пасторал и психиатричната практика се оформя една сложна матрица, която прорязва интимността на сексуалната практика в *семейството*. Тя засяга не само възрастните, а и децата. В този смисъл, акцентът се поставя върху ролята на бащата като проводник на подражанието, който се превръща в център на властовия механизъм. Около този унифициран образ започват да функционират множество институционални техники за овладяване на субектността. По такъв начин, в адаптацията на религиозния пасторал и медицината се реализира опубличноствяването на сексуалната практика, нейните характерни и “ненормални” проявления и/или отклонения, възрастова структура и пр. Пресичанията между религията и психиатрията се осъществяват на всяко едно ниво в структурите на двата вътрედиспозитивни компонента, доколкото изповедникът трябва да бъде и учен, и лекар, и съдия (Фуко, М., 2000: 207), а след “реформата” лекарят трябва да бъде изповедник, учен, съдия и пр.

В съвременното общество, където на практика е осъществена секуларизацията, изповедалната практика може да се разглежда единствено като израз на набожността – в границите на това крайно технологизирано и разумно общество, присъствието на Бога във всекидневния живот на субекта се счита за сведено до минимум. Поради тази причина властта оттегля вниманието си от изповедта в търсене на подходящия заместител, който да изпълнява ролята на принудително признание. В този смисъл, властта маркира следващия компонент: психиатрията, респективно в съвременното общество – психоанализата.

Психоанализат а: Считам, че психоанализата в най-голяма степен реализира новите тенденции и проекции в диспозитива власт и стремежът му към тотално маскиране, към невидимо съществуване. От друга страна наследството, което психиатрията и психоанализата получават под формата на знание, акумулирано в развитието, усъвършенстването на наказателния ритуал, генерира нови области и полета, в които експанзират властовите механизми: семейството е превърнато в неизменен компонент от наказателните процедури. Психиатричните и психоаналитичните изследвания върху осъдената

индивидуалност преминават през анализа на минало и проблемите в семейството й – ясното диференциране, класифициране и квалифициране на семейните роли произвежда методите за надзор в частното пространство. Продуцира се едно ново знание, което проектира *семейната роля в публичното пространство*. Така, чрез психоанализата, елементите на контрола и надзора се концентрират върху интимната сфера на съществуването на субекта – сексуалността⁷. Появата на тези нови епистемологични елементи в полето на правния комплекс задават смисловите значения на образите в генеалогията на аномалното “*чудовището, непоправимият и малкия мастурбатор*”. И трите фигури проблематизират “тайнството” – сексуалната практика. Разглеждани именно в тази практика чудовището, непоправимият и малкият мастурбатор извървяват своя собствен път на развитие и кулминират в една психология на инстинктите, на несъзнателните желания, на бълнуванията и пр. Те се превръщат в емблемите за “неприродосъобразност”, свидетелстващи за *йерархията в степенята на възможното отклонение*. В генеалогията на чудовището например, могат да се открият редица трансформации, които се осъществяват в наказателния комплекс. И докато в началото този образ се свързва с цялостната организация на тялото, отнасяща се до релацията човек – животно, тук вече на преден план излиза проблемът за сексуалната организация на тялото. Както виждаме тази трансформация е напълно ясна и изявена в границите на неестествената сексуална практика. Поради тази причина всеки един от тези образи, се превръща в код за разбирането на едно или друго отклонение от нормата. Тези

⁷ “Тъкмо в тази игра бавно от няколко века насам се конструира едно знание за субекта, знание не толкова за неговата форма, колкото за онова, което разцепва, което може би го детерминира, но което преди всичко кара да убягва от самия себе си. Това е могло да се окаже непредвидено, но никак не трябва да се очудваме, когато си представим дългата история на християнската и юридическата изповед, преместванията и преобразуванията на тази толкова капитална на запад форма знание – власт, каквато е признанието, придвижвайки се по все по – стесняващи се кръгове, проектът за една наука за субекта започнал да гравитира около въпроса за секса. Причинността на субекта, несъзнаването на субекта, истината за субекта в другия, който знае, знанието в него за това, което той самия не знае, всичко това започнало да се разглежда в дискурса за секса. Ала съвсем не поради някакво природно свойство, присъщо на самия секс, а като функция на властовите тактики иманентни на този дискурс”. Фуко, М. “История на сексуалността” П.1993, с.97.

фигури се очертават като своеобразни лостове за перманентни знакови прехвърляния между изтезание, изповед и психоанализа, особено доколкото последната като практика в наказателния процес изследва отклоненията от нормата, за които няма видимо обяснение или ясен мотив.

Фактът, че в края на XVI и началото на XVII век характеристиката на чудовищността вписва в себе си и сексуалната практика, е показателен за промените, които настъпват в различните звена на наказателния ритуал, в частност на тези свързани с изтезанието и изповедта. В този случай, изтезанието на чудовището се разглежда не като *наказателна техника*, целяща да причини страдание, а по-скоро като *демонстрация на отклонението*, с оглед психологическото ритуално въздействие върху обществото. Така например изтезанието на чудовището започва *след* неговата смърт (Фуко, М., 2000: 100). Този образ демонстрира различните нюанси в разбирането за измеренията на *чудовищност-анормалност*, засягащи една сфера на все още твърде малко познати мотиви, инстинкти и пр. Например ако Анриет Корние (“чудовището”) е олицетворение на отклонението, произведено *извън* обществената структура, то Шарл Жуй – непоправимият, е анормалният, но *принадлежащият* на обществото. Така психиатрията се превръща в онази последна инстанция, която не просто ще *верифицира, обяснява, кодира, класифицира и дисквалифицира* едно, престъпно или не, действие или извършителят му, а ще води до разкриване на пътищата, довели до отклонението и ще предугажда начините за тяхното предотвратяване. Това е инстанцията, която определя степените на разумност и на съзнаване на отклонението. Тя определя *степеня на лудост* (постоянна, прекъсваща, пълна, частична) както и цялата гама от безразсъдни и немотивирани действия на субекта. Едновременно с това психичната медицина си присвоява и част от елементите на изтезанието: в случая тя формира цяла поредица от разпити, търсещи обяснението на мотивите, инстинктите, и пр. И доколкото субектът е социално конструиран, той е подвластен на функциите на психичната медицина за овладяването, контролирането и надзираването му. Психиатрията и психоанализата постепенно започват да се превръщат в неизменна част от системата за правораздаване и влияние върху общественото мнение. Те невралгизират, проблематизират и тревожат, защото вече не тялото, а душата е

онази първостепенна ареалия, върху която се съсредоточават техниките на контрол и механизмите на власт. Именно от такава гледна точка трябва да се разглежда трайното настаняване на психоаналитичния дискурс в публичното пространство. Психоанализата предоставя нова територия за осъществяване на по-пълното овладяване на субекта – територията на несъзнателното. Така всяко бълнуване получава свое *определение и интерпретация, своя степен на аномалност, свой индикатор за обществена опасност* – всяко бълнуване вътредиспозитивните структури ще третират по уникален начин.

От друга страна, ми си иска да разгледам проблема за детската сексуалност, на който Фуко също обръща особено внимание, доколкото той е показателен за измененията в диспозитива. В контекста на тази промяна децата, от една страна, биват включени в стратегията на властта, същевременно биват изключени както от дисциплинарното, така и от публичното пространство. Детето, в конкретния случай, се схваща от властовите практики като граница в йерархията “съзнателно – несъзнателно”. Детето представлява онова поле, върху което ще се експериментира, ще се демонстрира ефикасността на целия механизъм, то се превръща в основния субект за дисциплинирането. Ето защо ключ за разбирането на тази хипотеза е невъзможността спрямо децата да се прояви публичната функция на частния поглед. Властовите практики се съсредоточават около необходимостта да се формира у децата съзнанието за отклонение, още преди самото задействането на юридическата норма. Така се формират институционални механизми за контрол и надзор, които имат мисията и са призвани да “преведат” детето като здрав и нормален субект през публичното пространство. В този смисъл се постига двоен ефект. Първо, на детето се вменява чувство за вина (например: мастурбацията ще бъде отговорна за всички болести, които ще го сполетят в бъдещото му развитие: Фуко, М., 2000, 270). Второ, възрастният, трябва да предпазва себе си от възникване на желание породено от детската сексуалност и стремеж да я предпази (Фуко, М., 2000: 280). Тук не става дума за прост “кръстоносен поход”, както го определя Фуко, срещу детската мастурбация, а за сложна и многообразна репродуктивност на ресурси с цел ограничаване на отклоненията от определената стратегия на властта, която

позволява в максимална степен овладяване на субектността в рамките на конкретния исторически период.

Тези постоянни завръщания на теми и сюжети към семейната среда започват да стават банални, но „от факта, че са банални не следва, че не съществуват” (Градев, В.,1992: 65). Изобщо не е случайно съсредоточаването на механизмите и техниките на властта върху семейството – клетка. Така цялата семейна среда се насища с максимален брой “сексуални” признания, от които произтича медицинския дискурс на нормалността на семейството.

И ако в началото “института” на психолога и психиатъра бавно се конституира от обществото и постепенно инкорпорира в рамките на наказателния ритуал, то този „институт” в постмодерното общество придобива много по – голямо значение и развитие, доколкото е свързан не само със системата на съдопроизводството. В съвременното общество функционират психоаналитични клиники и кабинети, чиято цел е опазването на психичното здраве на частния индивид, респективно на *обществената хигиена*. Важно е да се отбележи, че полето на тяхното действие е в границите на автономността на индивида – т.е. психоанализата се насочва към отклоненията от нормата, които не предизвикват белязването и изключването на субекта. От друга страна “институтът” на психоаналитика в частното пространство е опосредствено институциализиран чрез съюзи, харти и прочие предписания за поведение, които частично го поставят под властта на нормата.

В контекста на казаното, психоанализата се очертава като най –рафинираната техника за контрол и надзор над индивида, поради факта, че тя се осъзнава като плод на свободния му избор. Докато изтезанието е неизменно свързано с една традиция на дисциплинирането, изповедта е продукт на религията – елемент на това дисциплиниране, то психоанализата разкрива степента на дисциплинираност на субекта. Нейният “изборен” характер създава у него илюзията, че той се изплъзва от механиката на властта. Всъщност посредством включването на психоаналитичния дискурс в границите на публичността се засилва самото индиректно влияние на властта на нормата. Така, чрез психоаналитичната практика в рамките на постмодерните изменения на властта откриваме процесите на белязването, изключването, диференцирането,

дисквалифицирането, противопоставянето и размиването между две екзистирани паралелно “паноптични програми”.

Може би затова, Фуко спира вниманието ни именно върху измеренията на паноптичната програма, защото тя представлява за него онази обща технология на властта, която осъществява надзора и контрола над всяка една телесност. Това е общата матрица, чрез която властовите отношения се актуализират, деформират, разпадат, съединяват като по този начин образуват постоянни “завихряния” около измеренията на субекта – тяло и душа. Така Фуко акцентира върху паноптикума в дисциплинарното пространство, преформулирайки основния въпрос: за да се установи какво е публично допустимо, трябва да се изучи, онова което е недопустимо в публичното пространство.

В този смисъл триадата: изтезание–изповед–психоанализа представя само една от възможните траектории на интерпретацията в “системата” на паноптикума. Тя позволява да се проследи изоморфизма и противоположностите между публичния и дисциплинарен паноптикум, като начин на мислене за властта в съвременните демокрации. Така изтезанието, изповедта и психоанализата екзистират в съвременното общество, повече като елементи на един публичен паноптикум, постоянно насищан от отклоняващи дебати. Трябва да отбележа, че посредством включването на психоаналитичния дискурс в границите на публичността се засилва влиянието на властта на нормата. Или по – скоро, благодарение на това включване властовите механизми се изтеглят на заден план, стремейки се да завършат процеса на маскирането си. Този процес се осъществява посредством превръщане на дисциплинирането в схващане за самодисциплинираност у субекта. Така чрез психоаналитичния дискурс, се призовава на преден план излизането на човешкото удоволствие и желание за опериране и манипулиране на чуждата телесност. По този начин интензифицирането на психоаналитичния дискурс върху удоволствието показва как около субекта се съсредоточават неща, чиито център в миналото е представлявали някаква външна за него реалност. В този смисъл уклонът към субективизъм и натрупването на хедонистични значения характеризират глобалната човешка ситуация, а субектът повече от всякога се стреми към интензифицирането и максимизирането на удоволствията. Фуко много ясно

показва връзката между удоволствието и желанието, от една страна, и властта, от друга, в специфичната им реципрочност: “Удоволствието се разпространява върху властта, която го преследва; властта закрепва удоволствието, което току що е прогонила” и “удоволствието да упражняваш власт, която пита, надзирава, дебне, шпионира, претърсва, опипва, осветява; и от друга страна, удоволствието, което се разпалва от това, че трябва да се изплъзваш от тази власт, да и убягваш, да я мамиш и изопачаваш”(Фуко, М., 1993: 63).

В този контекст в рамките на съвременните изменения на властта триадата изтезание – изповед – психоанализа определя процесите на белязването, изключването, диференцирането, дисквалифицирането, противопоставянето и размиването между двата екзистирани паралелно паноптикума. Все пак това е само една от възможните интерпретации на разгръщането на властовите практики в съвременното общество, където тези вариации макар да остават в сферата на дисциплинарните технологии обуславят тенденции на разпад на определени институционални връзки в моделите на власт. Именно тяхната устойчивост им придава необходимата гъвкавост да продължат да съществуват в една епоха, в която наблюдаваме почти пълното изчезване на институционални центрове. В този смисъл постоянните им реконфигурации в преминаването от дисциплинарните пространства в публичните такива способства за разкъсването на институционалните ядра, респективно в реализацията на нови и непознати до този момент диспозитивни завихрения. Завихрения между вътрисдиспозитивните елементи на диспозитива власт, разгърнали се в триадата изтезание – изповед – психоанализа като интерпретация на властовите механизми в обществените отношения.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бауман, З. *Общността*. ЛИК. С., 2003.
- Бек, У. *Световното рисково общество*. Обсидиан. С., 2001.
- Градев, В. *Генеалогия на модерността*, УИ “Свети Климент Охридски” С.1992.
- Олброу, М. *Глобалната епоха*. Обсидиан. С., 2001.
- Русо, Жан – Жак. *Общественният договор*. С., 1952.

Федърстоун, М., Лаш, С., Робертсън, Р.,(съст.) *Глобални модерности*. КХ. С., 2004.

Фуко, М. *Аномалните ЛИК*, С.2000.

Фуко, М. *История на сексуалността т.1*. ЕА. Плевен 1993.

Фуко, М. *Надзор и наказание*. УИ “Свети Климент Охридски”. С., 1998.

Хабермас, Ю. *Структурни изменения на публичността*. ЦИД. УИ “Свети Климент Охридски”. С., 1995.